

UKM 04/13

Kirkens engasjement for menneskerettighetene

Verdenserklæringen om menneskerettigheter ble vedtatt av FNs generalforsamling 10. desember 1948. Erklæringen var statenes svar på ødeleggelsene i de to verdenskrigene, og et forsøk på å bli enige om et felles verdigrunnlag for å oppnå fredelig sameksistens mellom verdens folk. Kirkelige representanter var blant pådriverne for Verdenserklæringen, og mange av verdens kirker har siden den gang opplevd en sterk forpliktelse til å arbeide for at menneskerettighetene blir oppfylt. Også i Den norske kirke har arbeidet for menneskerettighetene blitt sett på som et viktig redskap i kampen for rettferdighet.

Forrige gang Den norske kirke hadde en helhetlig behandling av sitt engasjement for menneskerettighetene, var i 1988, da Mellomkirkelig råd behandlet utredningen «*For menneskelivets skyld..*» Den norske kirkes internasjonale menneskerettighetsengasjement. Siden den gang har menneskerettighetene fått en enda sterkere stilling internasjonalt, og enkeltmennesker har fått en sterkere beskyttelse gjennom nye og mer omfattende konvensjoner og protokoller. I Norge ble menneskerettighetene tatt inn i Grunnlovens paragraf 2 i 2012, og et utvalg oppnevnt av Stortinget anbefalte i januar 2012 å innføre en egen paragraf om menneskerettighetene i Grunnloven.

Men menneskers rettigheter brytes fortsatt hver eneste dag. Økt tilgang på informasjon fra hele verden gjør at også menneskerettighetsbrudd på andre siden av jorden kommer stadig nærmere oss. Samtidig har globaliseringsprosesser, økt migrasjon, europeisk integrasjon og åpning av grenser gjort skillet mellom «nasjonale» og «internasjonale» menneskerettighets saker vanskeligere å trekke enn tidligere.

Mellomkirkelig råd har foreslått at Kirkemøtet 2014 behandler en sak om Den norske kirkes engasjement for menneskerettighetene. Et vedtak fra Ungdommens kyrkemøte vil gi viktige innspill til denne saken.

Fakta:

Fakta: Internasjonale menneskerettigheter defineres som grunnleggende rettigheter og friheter som individene har overfor statens myndigheter, og som følger av internasjonale overenskomster og praksis.

Definisjoner:

Erklæring: Betegnelsen erklæring blir ofte brukt der det er tale om å avgi rettigheter til andre. Den er ikke rettslig bindende.

Konvensjon: er en folkerettslig, juridisk bindende avtale mellom to eller flere stater. Før en konvensjon er juridisk bindende for en stat, må staten signere og ratifisere avtalen. Etter ratifisering er staten bundet til å oppfylle betingelsene.

Ratifisering: kommer fra latin av ratus (fastsatt, gyldig) og facere (gjøre) og viser til den handlingen et styringsorgan eller myndighet gjør når den godkjenner eller stadfester en avtale eller konvensjon mellom to parter som endelig og bindende.

Verdenserklæringen om menneskerettighetene ble vedtatt av FNs generalforsamling i 1948 og inneholder de viktigste menneskerettsnormene.

De to sentrale FN-konvensjonene om menneskerettigheter er FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP), og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK). Begge disse ble vedtatt i 1966, men trådte først i kraft i 1976 etter at de var ratifisert av et tilstrekkelig antall land.

Verdenserklæringen, SP og ØSK utgjør til sammen «The International Bill of Rights». Det finnes også egne konvensjoner i FN om barns rettigheter, kvinners rettigheter, rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne, tortur, «rase-diskriminering», tvungen forsvinning og migrantarbeideres rettigheter.

Hva sier Bibelen om menneskerettighetene?

Menneskerettighetene slik de er formulert i

Verdenserklæringen og i FNs konvensjoner, er et moderne

begrep, og finnes ikke i Bibelen. Men ifølge Bibelen er alle mennesker skapt i Guds bilde, og det kristne menneskesynet bygger på tanken om at alle mennesker er likeverdige.

Urettferdighet, maktmisbruk og undertrykking påtales i både det gamle og det nye testamentet, og det er en forståelse av at Gud ikke vil at mennesker skal lide urett. I det dobbelte kjærlighetsbud sideordnes kjærligheten til Gud med nestekjærligheten: *Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand. Dette er det største og første bud. Men et annet er like stort: Du skal elske din neste som deg selv.* (Matt. 22, 37-39).

En kristen forståelse av menneskerettighetene kan også ta utgangspunkt i fortellingene om Jesus. Jesus forkynte et evangelium som gir glede og håp for menneskene. Guds rike handler om frihet, frigjøring og frelse. Jesu tale fra synagogen i Nasaret har blitt sentral for mange kirker i fattige land: *Herrens Ånd er over meg, for han har salvet meg til å forkynne et godt budskap for fattige. Han har sendt meg for å rope ut at fanger skal få frihet og blinde få synet igjen, for å sette undertrykte fri, og rope ut et nådens år fra Herren.* (Luk. 4, 18-19).

Det kristne budskapet er et budskap om frihet og grunnleggende likeverd og likestilling mellom alle mennesker. Enhver rangering av mennesker på bakgrunn av kjønn, alder, funksjonsevne, seksuell legning, etnisitet, kaste eller religion er derfor i strid med det kristne budskapet. Den kristne friheten er en frihet til å være med å virkeliggjøre Guds frihet og rettferdighet, og innebærer også et kall til å protestere der menneskers verdighet og rettigheter er krenket. Dette er et kall både for den enkelte kristne og for kirken.

Menneskerettighetene kan også tydes i lys av den tredje trosartikkel og læren om kirken. Jan Olav Henriksen beskriver dette i utredningen fra 1988. Den kristne kirke skal ikke stå passiv i forhold til uretten. Den er forpliktet på Guds ord som lov og evangelium til å kjempe for å realisere Guds vilje og å formidle frelsen i Jesus Kristus til alle mennesker. Kampen mot synden innebærer et kall til kirken om å ta oppgjør med undertrykkelse, ulikhet og urett. Selv om menneskerettighetene er foreløpige og ufullstendige i lys av det kommende Gudsriket, er det kirkens plikt å påtale brudd på menneskerettighetene. Dette innebærer at kampen for menneskerettighetene må bli en del av kirkens forkynnelse, også i den enkelte menighet.

Bibelen fremstiller mennesket både som individer skapt av Gud og som medlemmer i et sosialt fellesskap, med tilhørighet, avhengighet av og ansvar overfor fellesskapet. De ti bud har sammen med hele den gammeltestamentlige lovgivningen som mål å etablere en rettsordning som gir trygghet for alle, og særlig for fattige og utsatte. Profetene kritiserte makthaverne for å sette retten og lovene til side for at de rike og mektige skulle bli enda

rikere. Særlig kristne fra det globale Sør har tatt til orde for at diakonien også bør ta opp tradisjonen fra profetene og innebære å kritisere urettferdighet og utfordre maktforhold.

Fra veldedighet til rettighetsbasert arbeid

I internasjonal diakoni, i likhet med i bistands- og utviklingsarbeidet, har det vært en endring fra å basere arbeidet på veldedighet, til å si at arbeidet skal være rettighetsbasert.

Veldedighet betyr egentlig «å gjøre det gode» og har vært et sentralt kristent ideal som handler om å gi penger eller arbeidsinnsats for mennesker som man ikke har en direkte relasjon til, men som har behov for hjelp, for eksempel fordi de er sosialt utstøtte eller fattige. Tradisjonen med veldedighet stammer fra tiden før menneskerettighetene, og før man hadde stater som hadde ansvar overfor innbyggerne sine. Veldedighet var ofte det eneste sosiale sikkerhetsnettet som sørget for mat, klær og husly for de som falt utenfor tradisjonelle familie- eller klannettverk. Kirken var en av de viktigste institusjonene som drev organisert veldedighet.

Ut over i 1900-tallet ble statlig velferd stadig mer utbygd i mange land, og med menneskerettighetene har alle stater fått forpliktelser for å oppfylle innbyggernes rettigheter, som inkluderer å sørge for grunnleggende behov som mat, klær, husly og helsehjelp. Dette innebærer også en endret rolle for kirken og andre samfunnsaktører som har vært opptatt av veldedighet.

Mens veldedighet tar utgangspunkt i giverens ønske om å gi, tar den *rettighetsbaserte tilnærmingen* utgangspunkt i at alle mennesker har rettigheter, som finnes i menneskerettighetskonvensjonene, og ofte også i landets lovgivning. Brudd på rettighetene (for eksempel sult, mangel på helsehjelp, diskriminering, mishandling) er noe staten som må stå til ansvar for, og det rettighetsbaserte arbeidet søker å bistå mennesker i å kreve å få sine rettigheter oppfylt. Et rettighetsbasert arbeid kjennetegnes av:

- at målet for arbeidet bygger på menneskerettsstandarder
- at man analyserer ulikheter og maktforhold for å utfordre maktstrukturer og diskriminering
- at mennesker gjøres i stand til å delta aktivt i samfunnet og i prosesser som angår dem
- at man styrker statens evne til å oppfylle sine forpliktelser

En slik tilnærming kan forankres både i kristen teologi og i den forståelsen av diakoni som finnes for eksempel i Diakoniplan for Den norske kirke. Diakoniplanen legger vekt på likeverd, gjensidig respekt og myndiggjøring. Mens en veldedighetsbasert tilnærming gjerne kjennetegnes av en «ovenfra-og-ned-holdning» der marginaliserte mennesker ses på som passive ofre som trenger hjelp, tar diakonien utgangspunkt i alle menneskers likeverd og har som mål å styrke menneskers evne til selv å forme sitt eget liv og til å kjempe for egne og andres rettigheter.

Den rettighetsbaserte tilnærmingen har særlig blitt utviklet innenfor det internasjonale utviklings samarbeidet. Dette har samtidig bidratt til at økonomiske og sosiale rettigheter (retten til mat, bolig, helsehjelp osv.) har kommet høyere på agendaen i tillegg til de sivile og politiske rettighetene som religionsfrihet, ytringsfrihet, forsamlingsfrihet osv.

Rettighetshaver, juridisk pliktberer og moralsk pliktberer

I det internasjonale menneskerettighetssystemet er det først og fremst enkeltmennesker som har rettigheter, mens statene er de som har ansvar for at innbyggernes rettigheter blir oppfylt. Individene kalles for *rettighetshavere*, mens statene kalles *pliktberere*. Dette betyr at det er stater som har det rettslige ansvaret for å overholde menneskerettighetene og som kan holdes ansvarlig for menneskerettighetsbrudd. Alt menneskerettighetsarbeid må derfor ha som mål at pliktbereren skal oppfylle sitt ansvar. Staters ansvar overfor menneskerettighetene er et rettslig ansvar. Mer presist kan vi derfor kalle staten for en *juridisk pliktberer*.

Samtidig vil de fleste være enige om at menneskerettighetene ikke bare er jus, men også har en etisk eller moralsk dimensjon. Derfor kan både enkeltmennesker og institusjoner som kirken ha et ansvar for å fremme menneskerettighetene.

Begrepet *moralsk pliktberer* er ment å forklare det ansvaret som enkeltmennesker, institusjoner eller organisasjoner har for å fremme menneskerettighetene. Det innebærer at man har et moralsk ansvar for å fremme rettighetene til mennesker som opplever at rettighetene deres brytes. Ved å kalle kirken for en moralsk pliktberer, understreker vi at motivasjonen og ansvaret for et kirkelig menneskerettighetsengasjement er moralsk, ikke juridisk. Samtidig viser begrepet moralsk pliktberer at engasjementet for menneskerettigheter ikke kan velges bort, men i moralsk forstand er bindende og forpliktende.

Den første forpliktelsen for kirken som moralsk pliktberer er å *respektere* menneskerettighetene, det vil si å ikke selv gjøre seg skyldig i menneskerettighetsbrudd. Overgrep fra kirkelig ansatte eller frivillige med lederansvar er et grovt eksempel på menneskerettighetsbrudd der kirkens makt blir brukt for å krenke mennesker. Kirken som institusjon har et ansvar for å gjøre det som er mulig for å forebygge og hindre overgrep, samt å ha gode prosedyrer for å håndtere tilfeller av mistanke om, eller faktiske, overgrep. Et annet eksempel er kirkens deltakelse i fornorskingspolitikken overfor samene. I slike tilfeller der kirken i fortiden har gjort seg skyldig i klare overgrep, har den et spesielt ansvar for å bidra til at rettigheter oppfylles og at rettferdighet og forsoning kan skje. Når kirker andre steder bryter menneskerettighetene, eller når kristen tro brukes for å forsvare menneskerettighetsbrudd, gir dette også kirken et spesielt ansvar.

Ut over å hindre rettighetsbrudd internt, må kirken også forholde seg til rettighetsbrudd i samfunnet. I møte med rettighetsbrudd i samfunnet, kan kirken som moralsk pliktberer

søke å oppfylle menneskers rettigheter ved å bruke en rettighetsbasert tilnærming og henvende seg både til rettighetshaveren og den juridiske pliktbereren. I første omgang vil man kanskje søke å avhjelpe situasjonen ved å gi mat, tilby kirkeasyl, bygge en skole for jentebarn som vanligvis ikke tilbys skolegang. Men en slik tilnærming alene (som kan kalles veldedighetsbasert) vil ofte enten være svært kortsiktig, eller bidra til å opprette en uønsket avhengighet av den som gir, og undergrave ansvaret til den juridiske pliktbereren. Derfor må man samtidig henvende seg til den som har det juridiske ansvaret for at rettigheten oppfylles. En kirke eller en kirkelig organisasjon kan holde staten til ansvar ved direkte henvendelser til myndighetene om en enkeltsak, eller gjennom koordinert og langsiktig beslutningspåvirkning eller kampanjer. Men målet for rettighetsarbeidet er at rettighetshaverne selv skal stå opp og kjempe for sine rettigheter. Menneskerettighetsopplæring kan hjelpe den som før var krenket til selv å stå frem å kjempe for egne og andres rettigheter.

Utfordringsspørsmål

- I en kristen forståelse av menneskerettighetene tar vi utgangspunkt i troen på at mennesker er skapt i Guds bilde, og at de dermed har et iboende og ukrenkelig menneskeverd. Hva er forskjellen på menneskeverd og menneskerettigheter, hva skjer når kirken snakker om menneskerettigheter?
- Hvordan henger en rettighetsbasert tilnærming sammen med et kristent menneskesyn?
- Hva slags ansvar har kirken i møte med menneskerettighetsbrudd? Er det forskjell på kirkens ansvar og det ansvaret kristne har som enkeltmennesker?

Vedlegg

Verdenserklæringen om menneskerettigheter